

**КАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ІНСТИТУТ**

Банасевич Ірина Іванівна

**ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ
УКРАЇНИ**

**Методичні вказівки для підготовки до семінарських занять та
забезпечення самостійної роботи здобувачів другого курсу заочної
форми здобуття освіти спеціальності D8 «Право»**

**Івано-Франківськ
2026 рік**

Рекомендовано до друку на засіданні Вченої ради Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол №8 від 18 березня 2026 р.)

Рецензенти:

Р.М. Гейнц – кандидатка юридичних наук, доцентка, професорка кафедри цивільного права Карпатського національного університету імені Василя Стефаника;

М.В. Логвінова – кандидатка юридичних наук, доцентка, професорка кафедри правоохоронної діяльності Карпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Банасевич І.І. Відповідальність в цивільному праві України: методичні вказівки для підготовки до семінарських занять та забезпечення самостійної роботи здобувачів другого курсу заочної форми здобуття освіти спеціальності D8 «Право». Івано-Франківськ: Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2026. 36 с.

Посібник розроблений на основі навчального плану освітнього ступеня «Бакалавр» спеціальності D8 «Право» і призначений для підготовки до семінарських занять та забезпечення самостійної роботи здобувачів освіти із навчальної дисципліни «Відповідальність в цивільному праві України». В посібнику викладені завдання до семінарських занять із навчальної дисципліни «Відповідальність в цивільному праві України», які включають короткі методичні рекомендації, що полегшать підготовку до занять, переліки питань, які виносяться на обговорення на занятті, практичних завдань, питань для самоконтролю, а також завдання для самостійної роботи, що включають короткі методичні рекомендації, які полегшать самостійне опрацювання навчального матеріалу, практичні та інші завдання, питання для самоконтролю. До кожної теми поданий перелік рекомендованої літератури, до якого включена монографічна література та інші наукові джерела по темі, а також нормативно-правові акти.

Посібник призначений для здобувачів освіти та викладачів.

© Банасевич І.І., 2026

© Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2026

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	5
ТЕМИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ	8
Семінарське заняття 1. Підстави та умови цивільно-правової відповідальності.....	8
Семінарське заняття 2. Відповідальність за порушення договірних зобов'язань	10
Семінарське заняття 3. Цивільно-правова відповідальність в недоговірних зобов'язаннях	13
Семінарське заняття 4. Відшкодування моральної шкоди як форма цивільно-правової відповідальності	15
ТЕМИ ТА ЗМІСТ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ	18
Тема 1. Інститут відповідальності у системі цивільного права України: загальна характеристика	19
Тема 2. Підстави та умови цивільно-правової відповідальності	21
Тема 3. Співвідношення понять «цивільно-правова відповідальність» і «захист цивільних прав»	23
Тема 4. Міри оперативного впливу на правопорушника цивільному праві України ..	25
Тема 5. Загальна характеристика видів цивільно-правової відповідальності.....	26
Тема 6. Відповідальність за порушення договірних зобов'язань.....	28
Тема 7. Цивільно-правова відповідальність в недоговірних зобов'язаннях	30
Тема 8. Загальна характеристика форм цивільно-правової відповідальності	31
Тема 9. Відшкодування збитків як форма цивільно-правової відповідальності.....	33
Тема 10. Відшкодування моральної шкоди як форма цивільно-правової відповідальності	34
Тема 11. Неустойка як форма цивільно-правової відповідальності.....	35

ПЕРЕДМОВА

Ускладнення цивільного обороту сприяє зростанню ролі договірних відносин у підприємницькій сфері. Разом з тим, у невизначених економічних умовах покладатись на добросовісність контрагента є доволі ризиковано, частими є випадки порушення договірної дисципліни, що сприяє зростанню ролі інституту цивільно-правової відповідальності. Саме тому стабільність майнових відносин забезпечується передбаченими цивільним законодавством формами відповідальності. Виходячи з наведеного вище, навчальна дисципліна «Відповідальність в цивільному праві України» набуває особливого значення при підготовці кваліфікованих фахівців за спеціальністю D8 «Право».

Метою навчальної дисципліни «Відповідальність у цивільному праві України» є опанування здобувачами вищої освіти правових норм, якими врегульовуються відносини у сфері застосування мір цивільно-правової відповідальності. Даний навчальний курс покликаний допомогти здобувачам вищої освіти опанувати інститут цивільної відповідальності як самостійний інститут цивільного права, сприятиме оволодінню навиками самостійно та кваліфіковано вирішувати практичні завдання в цій сфері.

Завданням навчальної дисципліни є навчання основам цивільно-правової відповідальності, відмежування цивільно-правової відповідальності від інших цивільно-правових санкцій, формування у студентів правового світогляду та відповідного мислення категоріями, що відображають специфіку форм цивільно-правової відповідальності, закріплення необхідних юридичних знань з метою вирішення конкретних питань, що виникають у судовій та договірній практиці при застосуванні мір цивільно-правової відповідальності за порушення договірних зобов'язань та при вчиненні деліктів.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВЧЕННЯ ПРО ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Тема 1. Інститут відповідальності у системі цивільного права України: загальна характеристика.

Сучасний стан та перспективи розвитку вчення про цивільно-правову відповідальність. Теорії цивільно-правової відповідальності.

Інститут цивільно-правової відповідальності у системі цивільного права України та його особливості.

Поняття цивільно-правової відповідальності у юридичній літературі та законодавстві. Сутність цивільно-правової відповідальності у системі охоронних правовідносин. Цивільно-правова відповідальність як цивільно-правова санкція. Ризик та цивільно-правова відповідальність.

Відмежування цивільно-правової відповідальності від суміжних категорій. Цивільно-правова відповідальність та міри оперативного впливу.

Цивільно-правова відповідальність та майново-господарські санкції: проблеми співвідношення.

Принципи цивільно-правової відповідальності у договірних та позадоговірних відносинах. Функції цивільно-правової відповідальності.

Механізм реалізації цивільно-правової відповідальності та його структура. Специфіка механізму реалізації цивільно-правової відповідальності за видом цивільного правовідношення.

Тема 2. Підстави та умови цивільно-правової відповідальності.

Загальна характеристика підстав цивільно-правової відповідальності. Юридичні та фактичні підстави цивільно-правової відповідальності.

Протиправне діяння як елемент складу цивільного правопорушення. Шкідливі наслідки як елемент цивільного правопорушення. Поняття моральної шкоди.

Причинний зв'язок між протиправним діянням та його наслідками як елемент складу цивільного правопорушення.

Вчення про вину як елемент складу цивільного правопорушення. Теорії вини та їх втілення у цивільному законодавстві. Особливості відповідальності без вини. Підстави звільнення від відповідальності та їх характеристика.

Страхування цивільно-правової відповідальності: поняття, види, особливості.

Тема 3. Співвідношення понять «цивільно-правова відповідальність» і «захист цивільних прав».

Правовий захист як одна з гарантій прав і свобод учасників цивільних правовідносин. Теоретичні концепції щодо визначення поняття «право на захист». Підстави для захисту цивільного права.

Співвідношення поняття «захист цивільних прав та інтересів» з такими категоріями як «охорона цивільних прав», «цивільно-правова відповідальність», «цивільно-правова санкція».

Тема 4. Міри оперативного впливу на правопорушника у цивільному праві України.

Сутність мір оперативного впливу у цивільному праві України. Види мір оперативного впливу у цивільному праві. Підстави застосування мір оперативного впливу.

Міри оперативного впливу та особливості їх застосування за видом зобов'язального правовідношення. Співвідношення мір оперативного впливу та організаційно-господарських санкцій за цивільним та господарським законодавством України.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. ВИДИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Тема 5. Загальна характеристика видів цивільно-правової відповідальності. Вчення про види цивільно-правової відповідальності.

Переддоговірна відповідальність у цивільному праві: поняття, підстави, особливості, перспективи нормативного закріплення.

Договірна та позадоговірна відповідальність та їх загальна характеристика.

Часткова відповідальність та особливості її застосування. Солідарна відповідальність та її особливості. Субсидіарна відповідальність та її ознаки.

Повна, обмежена та кратна цивільно-правова відповідальність.

Цивільно-правова відповідальність окремих учасників цивільно-правових відносин.

Загальна характеристика цивільно-правової відповідальності юридичних осіб. Вина юридичних осіб. Відповідальність учасників підприємницьких товариств за зобов'язаннями товариства.

Специфіка цивільно-правової відповідальності фізичних осіб.

Тема 6. Відповідальність за порушення договірних зобов'язань.

Сутність поняття «порушення» договірного зобов'язання.

Правові наслідки порушення договірного зобов'язання.

Поняття договірної відповідальності як виду цивільно-правової відповідальності. Принципи договірної відповідальності.

Умови відповідальності за порушення договірних зобов'язань. Форми договірної відповідальності.

Особливості відшкодування моральної шкоди за порушення договірного зобов'язання.

Тема 7. Цивільно-правова відповідальність в недоговірних зобов'язаннях.

Підстави виникнення деліктних зобов'язань.

Протиправність поведінки заподіювача шкоди як умова відшкодування заподіяної шкоди. Об'єктивна або нормативістська теорія протиправності. Об'єктивно-суб'єктивна концепція протиправності у деліктних правовідносинах.

Причинний зв'язок як умова відшкодування заподіяної шкоди (теорія рівноцінних умов, теорія необхідної умови, теорія адекватного заподіяння).

Презумпція вини як особливість деліктної відповідальності.

Підстави звільнення від обов'язку відшкодування шкоди. Зовнішні обставини, що впливають на поведінку заподіювача шкоди. Протиправні дії третіх осіб. Обставини, що характеризують стан заподіювача шкоди. Обставини, що характеризують поведінку потерпілого. Майновий стан заподіювача шкоди.

Відшкодування шкоди, завданої спільно кількома особами. Способи відшкодування шкоди, завданої майну потерпілого.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3. ФОРМИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Тема 8. Загальна характеристика форм цивільно-правової відповідальності.

Загальна характеристика мір (форм) цивільно-правової відповідальності.

Особливості відповідальності за невиконання грошових зобов'язань.

Особливості завдатку як форми цивільно-правової відповідальності.

Форми цивільно-правової відповідальності у позадоговірних зобов'язаннях.

Проблеми правозастосування у сфері реалізації форм цивільно-правової відповідальності.

Тема 9. Відшкодування збитків як форма цивільно-правової відповідальності.

Відшкодування збитків як форма цивільно-правової відповідальності.

Підходи до розуміння складу збитків у цивільному та господарському законодавстві. Поняття реальних збитків та упущеної вигоди.

Проблеми правозастосування у сфері відшкодування збитків.

Тема 10. Відшкодування моральної шкоди як форма цивільно-правової відповідальності.

Матеріальна компенсація моральної шкоди як форма цивільно-правової відповідальності. Поняття моральної шкоди.

Протиправна поведінка особи, яка завдала моральної (немайнової) шкоди. Причинний зв'язок між протиправною поведінкою правопорушника і її результатом – моральною (немайновою) шкодою. Вина особи, яка завдала моральної (немайнової) шкоди.

Визначення розміру моральної (немайнової) шкоди.

Тема 11. Неустойка як форма цивільно-правової відповідальності.

Неустойка як форма цивільно-правової відповідальності: поняття, порядок стягнення.

Загальна характеристика вчення про види неустойки. Особливості застосування залікової неустойки. Особливості застосування альтернативної неустойки. Застосування штрафної неустойки. Особливості застосування виключної неустойки.

Підходи до розуміння неустойки у цивільному та господарському законодавстві України.

ТЕМИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 1. ПІДСТАВИ ТА УМОВИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Методичні рекомендації: при підготовці до семінарського заняття здобувачі повинні зосередити увагу на вивченні проблем сутності підстав застосування цивільно-правової відповідальності, проаналізувати кожен елемент складу цивільного правопорушення. Окремо слід проаналізувати проблемні аспекти застосування відповідальності без вини, а також підстави звільнення від цивільно-правової відповідальності.

Питання для обговорення:

1. Загальна характеристика підстав цивільно-правової відповідальності.
2. Протиправне діяння як елемент складу цивільного правопорушення.
3. Шкідливі наслідки як елемент цивільного правопорушення та причинний зв'язок між протиправним діянням та його наслідками як елемент складу цивільного правопорушення.
4. Вчення про вину як елемент складу цивільного правопорушення.
5. Підстави звільнення від відповідальності та їх характеристика.

Ключові поняття: цивільно-правова відповідальність, протиправне діяння, збитки, моральна шкода, вина, форс-мажор, непереборна сила, випадок.

Практичні завдання:

Завдання 1. Авраменко уклав з ФОП Бондаренко договір на виготовлення кухонних меблів із строком виконання 30 днів. Замовник сплатив 70% авансу. Меблі були виготовлені із затримкою на 45 днів та з відступами від погодженого проєкту.

Замовник (Авраменко) вимагає від підрядника (ФОП Бондаренко) повернення частини коштів, відшкодування збитків, сплати пені за прострочення.

ФОП Бондаренко пояснює затримку перебоями в постачанні матеріалів.

Чи наявні підстави цивільно-правової відповідальності? Які елементи складу правопорушення необхідно довести? Чи звільняють перебої в постачанні від відповідальності? Які способи захисту може застосувати замовник?

Завдання 2. Під час ремонту квартири Волошенюк пошкодив систему водопостачання, внаслідок чого було затоплено квартиру сусідів. Вартість пошкодженого майна — 85 000 грн. Волошенюк стверджує, що прорив труби стався через зношеність комунікацій.

Які умови деліктної відповідальності передбачені законом? Хто повинен доводити вину? Чи можлива відповідальність без вини? Чи може бути залучена керуюча компанія?

Завдання 3. У місцевій газеті було опубліковано недостовірну інформацію про підприємця Дмитренка, що призвело до втрати клієнтів. Дмитренко звернувся до суду з вимогою спростувати інформацію та відшкодувати моральну шкоду.

Які умови відповідальності за завдання моральної шкоди? Що необхідно довести позивачу? Чи потрібно доводити матеріальні збитки? Які критерії визначення розміру компенсації?

Завдання 4. Позичальник не повернув позику у строк. Кредитор вимагає суму боргу, інфляційні втрати та 3% річних. Боржник пояснює невиконання складним матеріальним становищем.

Чи є матеріальні труднощі підставою звільнення від відповідальності? Які наслідки прострочення грошового зобов'язання? Чи потрібно доводити вину боржника?

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення поняття «склад цивільного правопорушення».
2. Розкрийте теорії причинного зв'язку у цивільному праві України.
3. Охарактеризуйте сутність вини як підстави цивільно-правової відповідальності.
4. У чому проявляється сутність відповідальності без вини?
5. Які підстави звільнення від цивільно-правової відповідальності?
6. Які відмінності між форс-мажором та непереборною силою?

Рекомендована література:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
3. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: Постанова Пленуму ВСУ №4 від 31.03.95. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95>
4. Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди Верховний Суд; Постанова від 27.03.1992 № 6. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-92>
5. Верховець А. А. Цивільно-правова відповідальність за порушення договору: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право, цивільний процес, сімейне право, міжнародне приватне право». Київ. 2010. 16 с.
6. Гринько (Русу) С. Д. Сучасні концепції поняття вини у цивільному праві України. збірник наукових праць за результатами Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті Олександра Анатолійовича Пушкіна «Актуальні проблеми цивільного права» (м. Харків, 13-14 травня 2011 р.). Харків. 2011. С. 101-106.
7. Зозуляк О. І. Вина як умова договірної відповідальності юридичних осіб. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства : збірник наукових статей. Вип. XXIII. 2010. С. 132-138.
8. Зозуляк О. І. Концептуальні підходи до розуміння вини як умови цивільно-правової відповідальності. *Південноукраїнський правовий часопис*. 2011. № 3. С. 56-58.
9. Зозуляк О.І. Парута Ю.І. Перспективні напрями удосконалення цивільно-правової відповідальності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2021. Том 63. С. 141-146. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/232153/230986>

10. Кирдан Б.В. Форс-мажор як підстава звільнення від цивільно-правової відповідальності під час воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №7. С. 118-120. URL: https://www.lsej.org.ua/7_2023/25.pdf
11. Комарницька І.І., Буцяк М. Поняття, ознаки та види цивільно-правової відповідальності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №2. С. 159-162. URL: https://www.lsej.org.ua/2_2023/35.pdf
12. Косяченко К. Цивільно-правова відповідальність: теоретичні аспекти та підстави виникнення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 1 (116). – С. 60-63.
13. Паришка В. В. Проблемні аспекти цивільно-правової відповідальності без вини. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2010. № 2. С. 66-74.
14. Проблеми правової відповідальності: монографія / за ред. В. Я. Тація, А. П. Гетьмана, В. І. Борисової. Харків: Право, 2014. 345 с.
15. Ткачук А. Л. Значення вини у відносинах договірної відповідальності за порушення договірних зобов'язань : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право, цивільний процес, сімейне право, міжнародне приватне право». К., 2002. 22 с.
16. Церковна О. В. Вина, як елемент складу цивільного правопорушення *Південноукраїнський правничий часопис*. 2010. № 2. С. 99-103.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 2. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Методичні рекомендації: при підготовці до семінарського заняття здобувачі повинні зосередити увагу на з'ясуванні поняття «порушення» договірного зобов'язання та правових наслідках порушення договірного зобов'язання, особливостях договірної відповідальності як виду цивільно-правової відповідальності, а також умовах, формах та видах договірної відповідальності.

Питання для обговорення:

1. Поняття договірної відповідальності як виду цивільно-правової відповідальності, її принципи.
2. Правові наслідки порушення договірного зобов'язання.
3. Умови відповідальності за порушення договірних зобов'язань.
4. Форми договірної відповідальності.

Ключові поняття: порушення договірного зобов'язання, часткова відповідальність, солідарна відповідальність, субсидіарна відповідальність, збитки, неустойка, моральна шкода, вина, переддоговірна відповідальність.

Практичні завдання:

Завдання 1. ТОВ «Будсервіс» уклало з громадянином Коваленком договір підряду на ремонт квартири зі строком виконання 60 днів. Роботи завершено із затримкою на 30 днів. Договором передбачено пеню 0,5% від вартості робіт за кожен

день прострочення. Коваленко вимагає від ТОВ «Будсервіс» сплатити пеню за прострочення та відшкодувати збитки (витрати на оренду житла).

Підрядник (ТОВ «Будсервіс») посилається на затримку поставки матеріалів.

Чи є наявним порушення зобов'язання? Які правові наслідки прострочення? Чи може боржник бути звільнений від відповідальності? Чи можна одночасно стягнути пеню і збитки?

Завдання 2. Громадянин Лисенко отримав позику у розмірі 150 000 грн строком на 1 рік. Після закінчення строку борг не повернуто. Кредитор звернувся до суду з вимогою про стягнення основного боргу, інфляційних втрат; 3% річних. Боржник пояснює невиконання втратою роботи.

Які наслідки прострочення грошового зобов'язання? Чи залежить відповідальність від вини боржника? Чи є складне матеріальне становище підставою для звільнення від відповідальності? Який порядок нарахування 3% річних та інфляційних втрат?

Завдання 3. ТОВ «Логістик» уклало договір перевезення вантажу. За два дні до виконання перевізник відмовився від перевезення без поважних причин. Через це замовник був змушений терміново укласти інший договір за значно вищою ціною.

Чи допускається одностороння відмова від договору? Чи є така відмова порушенням зобов'язання? Які збитки можуть бути відшкодовані? Чи може бути стягнута упущена вигода?

Завдання 4. Між сторонами укладено договір оренди нежитлового приміщення. Договором передбачено штраф у розмірі 50% місячної орендної плати за кожен випадок прострочення платежу. Орендар прострочив оплату на 10 днів. Орендодавець вимагає сплати штрафу в повному обсязі.

Які види неустойки передбачає закон? Чи має суд право зменшити розмір неустойки? Які критерії співмірності відповідальності? Чи може неустойка перевищувати розмір збитків?

Завдання 5*. Дмитренко уклала із Биченком договір підряду на ремонт даху приналежного їй дому. З метою забезпечення договору Дмитренко передала Биченку завдаток у сумі 100 гривень. Проте в обумовлений у договорі день Биченко не з'явився і дах не відремонтував. Наступного дня був сильний дощ, і будинок Дмитренко був затоплений водою. У результаті цього були зіпсовані м'які меблі і музичний центр, а також виникла необхідність у проведенні косметичного ремонту. Дмитренко звернулася до суду із позовом до Биченка про відшкодування матеріальної і моральної шкоди. *Чи правомірні вимоги Дмитренко? Як повинен бути вирішений спір?*

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення поняття «порушення договірної зобов'язання».
2. Які правові наслідки порушення договірної зобов'язання?
3. Дайте визначення поняття «договірна відповідальність».
4. Які умови відповідальності за порушення договірних зобов'язань?
5. Які види договірної відповідальності?
6. Які форми договірної відповідальності?

7. Які особливості відшкодування моральної шкоди за порушення договірних зобов'язань?

Рекомендована література:

1. Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

2. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: Постанова Пленуму ВСУ №4 від 31.03.95. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95>

3. Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди Верховний Суд; Постанова від 27.03.1992 № 6. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-92>

4. Аналіз практики застосування судами ст. 16 Цивільного кодексу України (витяг). Вісник Верховного Суду України. 2014. №8, 9. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VSS00073>

5. Бобошко О.О. Зміна або розірвання договору у зв'язку з істотною зміною обставин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2019. 23 с.

6. Верховець А. А. Цивільно-правова відповідальність за порушення договору: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право, цивільний процес, сімейне право, міжнародне приватне право». Київ. 2010. 16 с.

7. Заверуха С. В. Цивільно-правова відповідальність за договором купівлі-продажу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Нац. акад. прав. Наук України, НДІ приват. права і підприємництва ім. Ф. Г. Бурчака. Київ. 2015. 20 с.

8. Зозуляк О. І. Способи захисту прав сторін договору: окремі теоретичні та практичні аспекти. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2022. № 60. № 132-141. <https://scijournals.pnu.edu.ua/index.php/apiclu/issue/view/305>

9. Канзафарова І. С. Теорія цивільно-правової відповідальності. Одеса: «Астропрінт», 2006. 264с.

10. Кот О. Способи захисту сторін договору у приватному праві України [текст]. *Приватне право*. 2013. №2. С. 203-210.

11. Кот О. О. Механізми забезпечення єдності судової практики як гарантія захисту суб'єктивних цивільних прав. *Право України*. 2016. № 10. С. 108-115.

12. Кот О. О. До питання про способи захисту договірних прав. *Юридична Україна*. 2016. № 9-10. С. 58-65.

13. Кот О. О. Практика застосування окремих способів захисту договірних прав. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2016. №12 (182). С. 43-48.

14. Кот О. О. Способи захисту договірних прав. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11 (249). 216 с. С. 13-19.

Мартинюк Ю. В. Стягнення процентів за користування чужими грошовими коштами як спеціальний спосіб захисту суб'єктивних цивільних прав договірних зобов'язаннях. *Нове українське право*. 2021. Вип. 5. С. 133-138. URL: <https://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/141/129>

15. Мартинюк Ю. В. Захист суб'єктивних цивільних прав учасників договірних відносин: проблеми теорії та практики: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 236 с.

16. Приленський І. Поняття цивільно-правової відповідальності сторін за договором. *Юридичний вісник*. 2021. №2. С. 159-165. URL: https://yurvisnyk.in.ua/v2_2021/19.pdf

17. Родоман Т.О. Зміна умов договору як спосіб захисту цивільних прав та інтересів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. К., 2018. 23 с.

18. Янчук А. В. Відшкодування збитків як спосіб захисту цивільних прав та інтересів: дис. канд. юрид. наук : 12.00.03. К., 2011. 220 с.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 3. ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В НЕДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ

Методичні рекомендації: при підготовці до семінарського заняття здобувачі повинні з'ясувати підстави виникнення деліктних зобов'язань, а також підстави звільнення від обов'язку відшкодування шкоди та особливості відшкодування шкоди, завданої спільно кількома особами.

Питання для обговорення:

1. Поняття недогівірної цивільно-правової відповідальності.
2. Підстави виникнення деліктних зобов'язань.
3. Підстави звільнення від обов'язку відшкодування шкоди.
4. Відшкодування шкоди, завданої спільно кількома особами.
5. Способи відшкодування шкоди, завданої майну потерпілого.

Ключові поняття: недогівірна відповідальність, деліктне зобов'язання, протиправна поведінка, шкода, вина, регрес, непереборна сила, випадок.

Практичні завдання:

Завдання 1. Під час проведення ремонтних робіт у квартирі Авраменко пошкодив електропроводку, що спричинило пожежу у сусідній квартирі. Внаслідок пожежі знищено побутову техніку на суму 120 000 грн. Власник постраждалої квартири звернувся з позовом про відшкодування шкоди.

Які елементи складу цивільного правопорушення необхідно довести? Хто повинен доводити вину? Чи можлива відповідальність без вини? Який обсяг відшкодування підлягає стягненню?

Завдання 2. Водій Боднарчук, керуючи автомобілем, здійснив наїзд на огорожу приватного будинку. Експертиза встановила, що аварія сталася через раптову технічну несправність гальмівної системи.

Власник будинку вимагає відшкодування шкоди.

Чи є транспортний засіб джерелом підвищеної небезпеки? Чи має значення вина водія? У яких випадках особа звільняється від відповідальності? Хто є належним відповідачем — водій чи власник авто?

Завдання 3. 15-річний учень пошкодив вітрину магазину, кидаючи каміння. Вартість шкоди — 40 000 грн. Батьки дитини стверджують, що не знали про його поведінку та не можуть нести відповідальність.

Хто несе відповідальність за шкоду, завдану неповнолітнім? Чи має значення вік дитини? За яких умов батьки можуть бути звільнені від відповідальності? Чи можливий регрес до неповнолітнього після досягнення ним повноліття?

Завдання 4. Десятирічний син Новікової у крамниці ТОВ «Піротехніка» (далі — ТОВ) купив піротехнічні засоби (ракети) з метою запуску під час Нового року. Під час запуску кілька з них вибухнули, в результаті чого було завдано опіки дітям, у тому числі і сину Новікової, які змушені були довгий час лікуватись. Новікова звернулась до ТОВ з вимогою про відшкодування витрат на лікування дітей. ТОВ проти цього заперечувало. *Вирішіть спір.*

Питання для самоконтролю:

1. Які підстави виникнення недоговірних зобов'язань?
2. Охарактеризуйте підстави виникнення деліктних зобов'язань.
3. З'ясуйте значення вини у деліктній відповідальності.
4. Які підстави звільнення від обов'язку відшкодування шкоди?
5. Які особливості відшкодування шкоди, завданої спільно кількома особами?

Рекомендована література:

1. Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
2. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: Постанова Пленуму ВСУ №4 від 31.03.95. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95>
3. Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди Верховний Суд; Постанова від 27.03.1992 № 6. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-92>
4. Донська Л.Д. Причинний зв'язок у цивільному праві України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.03. О., 2006.
5. Жегулін Ю. Новий погляд на делікт. Теоретичні та практичні проблеми інституту деліктної відповідальності. *Юридичний вісник*. 2021. №5. С. 84-92. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v5_2021/12.pdf
6. Канзафарова І. С. Теорія цивільно-правової відповідальності. Одеса: «Астропрінт», 2006. 264с.
7. Немцева А. О. Відповідальність без вини за шкоду, завдану фізичною особою, яка не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними. *Проблемні питання стану дотримання захисту прав людини в Україні*: зб. матеріалів IV Всеукр. наук.- практ. конф.: ч. 1 (Київ, 5 груд. 2013 р.). К: Нац. акад. внутр. справ, 2013. С.213 – 214.
8. Отрадна О.О. Недоговірні зобов'язання в цивільному праві України. Навчальний посібник. К.: «Юрінком Інтер», 2009. 240 с.
9. Полішко О.Д., Бондар О.С. Щодо цивільно-правового аспекту відповідальності держави терориста за шкоду, завдану населенню України внаслідок війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №4. С. 212-216.

10. Чернілевська О. І. Спеціальні умови виникнення зобов'язань із відшкодування шкоди, завданої спільно кількома особами. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11. С. 58-61.

11. Чернілевська О. І. Відшкодування шкоди, завданої кількома особами з різними обсягами деліктоздатності. *Право і суспільство*. 2015. № 5. С. 74-79.

12. Чернілевська О. І. Множинність осіб у деліктних зобов'язаннях за участю неповнолітніх осіб. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. № 74. С. 268-275.

13. Чернілевська О. І. Множинність осіб у зобов'язаннях із заподіяння шкоди працівником. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 329-333.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 4. ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ ЯК ФОРМА ЦИВІЛЬНО- ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Методичні рекомендації: при підготовці до семінарського заняття здобувачам необхідно з'ясувати поняття моральної шкоди та випадки її компенсації, як визначаються правові підстави відшкодування моральної шкоди, значення причинно-наслідкового зв'язку між діями відповідача та шкодою, а також особливості визначення розміру компенсації.

Питання для обговорення:

1. Поняття моральної шкоди.
2. Умови виникнення обов'язку відшкодувати моральну шкоду.
3. Особливості визначення розміру моральної шкоди.

Ключові поняття: моральна шкода, душевні страждання.

Практичні завдання:

Завдання 1. Інтернет-видання опублікувало статтю з недостовірною інформацією про лікаря Волощука, що негативно вплинуло на його професійну репутацію. Лікар звернувся до суду з вимогами про спростування недостовірної інформації та компенсацію моральної шкоди.

Які умови відповідальності за завдання моральної шкоди? Що має довести позивач? Чи необхідно доводити матеріальні збитки? Які критерії визначення розміру компенсації?

Завдання 2. Місцеве інтернет-видання опублікувало статтю, у якій зазначалося, що підприємець Корнієнко нібито ухиляється від сплати податків. Після публікації частина клієнтів відмовилася від співпраці з підприємцем. Згодом податкова служба підтвердила, що інформація була неправдивою. Підприємець звернувся до суду з позовом про спростування недостовірної інформації та відшкодування моральної шкоди.

Які підстави для відшкодування моральної шкоди у даній ситуації? Що має довести позивач у суді? Чи обов'язково доводити матеріальні збитки для стягнення

моральної шкоди? Які критерії можуть враховуватися судом при визначенні розміру компенсації?

Завдання 3. Під час дорожньо-транспортної пригоди водій Абрамчук порушив правила дорожнього руху та здійснив наїзд на пішохода Бондарчука. Потерпілий отримав тілесні ушкодження та тривалий час перебував на лікуванні. Окрім відшкодування витрат на лікування, Бондарчук звернувся до суду з вимогою про компенсацію моральної шкоди, посилаючись на фізичний біль, переживання та втрату можливості вести звичний спосіб життя.

Які обставини свідчать про наявність моральної шкоди? Чи є моральна шкода самостійною підставою відповідальності? Які фактори впливають на визначення її розміру? Чи залежить відшкодування моральної шкоди від ступеня вини заподіювача?

Завдання 4. Телевізійний канал без згоди громадянки Миколайчук оприлюднив відеоматеріал, знятий на території її приватного будинку. У сюжеті демонструвалися деталі особистого життя сім'ї. Миколайчук вважає, що це порушило її право на приватне життя та завдало моральних страждань.

Чи є порушення права на приватне життя підставою для відшкодування моральної шкоди? Які права особи були порушені у даному випадку? Які способи захисту цивільних прав може застосувати позивач? Як визначається розмір моральної шкоди у таких справах?

Завдання 5. Лавренюк придбала у магазині побутову техніку. Після кількох днів використання пристрій вийшов з ладу. Магазин відмовився прийняти товар на гарантійний ремонт, грубо поведився з покупцем та відмовив у поверненні коштів. Лавренюк звернулася до суду з вимогою про розірвання договору купівлі-продажу та відшкодування моральної шкоди.

Чи можливе відшкодування моральної шкоди у спорах щодо захисту прав споживачів? Які обставини можуть підтверджувати моральні страждання позивача? Чи впливає поведінка продавця на визначення розміру компенсації? Які докази можуть бути використані для підтвердження моральної шкоди?

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення поняття «моральна шкода».
2. Які правові підстави відшкодування моральної шкоди?
3. Яке значення має причинно-наслідковий зв'язок між діями відповідача та шкодою?
4. Які особливості визначення розміру моральної шкоди.

Рекомендована література:

1. Аналіз практики застосування судами ст. 16 Цивільного кодексу України (витяг). Вісник Верховного Суду України. 2014. №8, 9. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VSS00073>

2. Аналіз судової практики у справах про відшкодування моральної шкоди, завданої у зв'язку з ушкодженням здоров'я під час виконання трудових обов'язків. Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 1 вересня 2011 року. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0010740-11>.

3. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: Постанова Пленуму Верховного суду України від 27 лютого 2009 р. №1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09#Text

4. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: Постанова Пленуму Верховного суду України від 31 березня 1995 року № 4. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95>

5. Гончаренко О.А. Особливості захисту честі, гідності та ділової репутації в мережі Інтернет: практичний аспект. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2017. Вип. 34. С. 116-129. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/15119/1/GONCHARENKO_116-129.pdf

6. Кострікова Єлизавета. Захист честі, гідності і ділової репутації: судова практика. *Юридична газета*. 25 липня 2020 р. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/zahist-chesti-gidnosti-i-dilovoyi-reputaciyi-sudova-praktika.html>

7. Луспенник Дмитро. Захист честі, гідності та ділової репутації: практика Верховного Суду. 16 квітня 2021 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Luspenyk_p_rezentatsia.pdf

8. Шимон С.І. Відшкодування моральної (немайнової) шкоди як спосіб захисту суб'єктивних цивільних прав: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. НАН України; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. К., 1998. 17 с.

ТЕМИ ТА ЗМІСТ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

У сучасних умовах кредитно-модульної системи навчання посилюється роль самостійної роботи здобувачів освіти. Самостійна робота є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних занять.

Самостійна робота є не чим іншим, як способом формування самостійності та активності особистості, її репродуктивних і творчих здібностей, уміння орієнтуватися в теорії та практичних ситуаціях, ставити й самостійно вирішувати теоретичні і практичні завдання. Самостійна робота здобувача вищої освіти – це самостійна діяльність та навчання здобувача, яку викладач планує разом зі здобувачем, але виконує її здобувач за завданнями та під методичним керівництвом і контролем науково-педагогічного працівника без його прямої участі.

Під час вивчення навчальної дисципліни виокремлюють такі види самостійної роботи здобувача:

- слухання лекцій, участь у семінарських заняттях, виконання практичних завдань;
- відпрацювання тем лекцій та семінарських занять, виконання практичних завдань;
- підготовка рефератів та есе;
- підготовка до заліку;
- робота з літературою, правозастосовною практикою та ін.

Кожен із зазначених видів потребує від здобувачів наполегливої самостійної праці.

Здобувач має оволодіти методикою самостійної роботи під час лекційного заняття. Насамперед здобувачам денної і заочної форм здобуття освіти необхідно сформулювати вміння слухати і конспектувати лекції, оскільки робота над ними безпосередньо на занятті й у позааудиторний час потребує значних зусиль: уміти не лише слухати, а й сприймати, усвідомлювати зміст лекції; систематизувати і групувати одержані знання в конспектах; уміти творчо осмислювати матеріал лекції у процесі самостійної роботи та ін. Під час лекційного заняття здобувачам необхідно ознайомитися зі змістом попередньої лекції для встановлення логічного зв'язку з наступною; намагатися осмислювати матеріал у процесі його викладення; уважно слухати викладача, виокремлювати головне.

Самостійна робота здобувачів забезпечується всіма навчально-методичними засобами, необхідними для вивчення конкретної навчальної дисципліни чи окремої теми: підручниками, навчальними та методичними посібниками, конспектами лекцій тощо. Здобувачам також рекомендується для самостійного опрацювання відповідна наукова література та періодичні видання.

ТЕМА 1. ІНСТИТУТ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СИСТЕМІ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Методичні рекомендації: самостійно опрацювуючи дану тему, здобувачам необхідно зосередити увагу на вивченні проблем сутності цивільно-правової відповідальності як категорії цивільного права, розглянути теорії цивільно-правової відповідальності, сучасний стан та перспективи розвитку вчення про відповідальність в цивільному праві. Здобувачам необхідно з'ясувати ознаки цивільно-правової відповідальності, які дозволяють відмежовувати останню від суміжних категорій. Окремо слід проаналізувати проблемні аспекти механізму реалізації цивільно-правової відповідальності.

Питання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте теорії цивільно-правової відповідальності.
2. Дайте визначення поняття «цивільно-правова відповідальність».
3. Назвіть ознаки цивільно-правової відповідальності.
4. Дайте визначення та наведіть приклад цивільно-правових санкцій.
5. Охарактеризуйте сутність цивільно-правової відповідальності як санкції.
6. За яким критеріями слід відмежовувати заходи цивільно-правової відповідальності від мір оперативного впливу.
7. У чому проявляється сутність принципу «повного відшкодування збитків».
8. Охарактеризуйте сутність принципу винної відповідальності.
9. Розкрийте структуру механізму реалізації цивільно-правової відповідальності.
10. У чому проявляється сутність компенсаційної функції цивільно-правової відповідальності?

Завдання.

1. Опрацювати наукові праці: Дзера І. О. Санкції у цивільному праві України: проблеми теорії та судової практики: монографія. Київ: ВД «Дакор», 2022. 540 с.; Комарницька І.І., Буцяк М. Поняття, ознаки та види цивільно-правової відповідальності. *Юридичний електронний журнал*. 2023. №2. С. 159-162; Васильєва В. А. Дуалізм інституту юридичної відповідальності. Модернізація цивільно-правової відповідальності. Матвеевські цивілістичні читання. Матеріали міжн. наук.-практ. конф. Київ, 18 жовт. 2019 р. / Р. А. Майданик, Цюра та ін.; відп. ред. Р.А. Майданик. К., 2019. С. 11-17; Зозуляк О. І. Сучасний стан та перспективи розвитку вчення про цивільно-правову відповідальність. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. В. П. Маслової Харків, лютий, 2020. С. 123-125; Зозуляк О. І., Парута Ю. І. Перспективні напрямки удосконалення інституту цивільно-правової відповідальності. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2021. № 63. С. 141-147. <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/232153/230986>.

2. З'ясуйте співвідношення понять «способи захисту цивільних прав та інтересів», «заходи цивільно-правової відповідальності» та «цивільно-правові санкції».

3. Складіть термінологічний словник до теми.

4. Розв'яжіть практичні завдання:

4.1. Леонтович регулярно виконував роботи по виготовленню та реєстрації веб-сайтів на підставі договорів підяду із замовниками. Під час виконання замовлення на виготовлення сайту підприємства «Південь» Леонтович тяжко захворів, потрапив у

лікарню і тому здав замовлення на 25 днів пізніше встановленого в договорі строку. Підприємство «Південь» висунуло вимогу про зменшення оплати за виконану роботу на відповідну суму. Леонтович не погодився на зниження вартості виконаної роботи, посилаючись на те, що договором підряду не передбачено випадків зменшення оплати за виконану роботу, а порушення ним строку договору сталося з причин, які він не міг передбачити і запобігти їм, тобто не з його вини.

Підприємство «Південь» звернулося до суду і в позові зазначило, що Леонтович як підприємець повинен відповідати за не виконання умов договору незалежно від його вини, а його посилення на хворобу не повинно прийматися до уваги. Заперечуючи проти позову підприємства «Південь», Леонтович стверджував, що він не вважає себе підприємцем, оскільки ніде в якості такого не зареєстрований.

Чи повинен Леонтович відповідати за прострочення виконання умов договору підряду?

4.2. Через вину орендарів пожеже було пошкоджено складське приміщення. Орендодавець пред'явив позов про відшкодування наступних збитків:

А) суми, на яку зменшилась вартість складського приміщення внаслідок заподіяних пожежею збитків;

Б) орендної плати за час, протягом якого будуть проводитись ремонтні, відновлювальні роботи;

В) вартість відновлюючого ремонту, визначеної у відповідності із складеною будівельною організацією накладною;

Г) суми страхового відшкодування, яку отримав би орендодавець, якщо б орендар виконав взятий на себе згідно договору обов'язок застрахувати складське приміщення на користь орендодавця.

Які суми підлягають відшкодуванню?

Рекомендована література:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

2. Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

3. Андреева О. В. Ризик у договірних зобов'язаннях: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ. 2015. 20 с.

4. Баранова Л. М. Цивільно-правова відповідальність у сфері підприємницької діяльності. *Проблеми законності*. 2002. № 57.

5. Бурлака І. В. Зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої без вини: автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.03. / Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. Харків. 2015. 21 с.

6.Верховець А. А. Співвідношення цивільно – правових заходів оперативного впливу із заходами цивільно – правової відповідальності. *Вісник господарського судочинства*. 2006. №1.

6.Верховець А. А. Цивільно-правова відповідальність за порушення договору: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право, цивільний процес, сімейне право, міжнародне приватне право». Київ. 2010. 16 с.

8.Дербакова Ю. А. Цивільна правосуб'єктність неповнолітніх: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса. 2014. 20 с.

7. Дзера І. О. Санкції у цивільному праві України: проблеми теорії та судової практики: монографія. Київ: ВД «Дакор», 2022. 540 с.

8. Зозуляк О. І., Парута Ю. І. Перспективні напрямки удосконалення інституту цивільно-правової відповідальності. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2021. № 63. С. 141-147. <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/232153/230986>
9. Канзафарова І. С. Теорія цивільно-правової відповідальності. Одеса: «Астропрінт», 2006. 264с.
10. Коваленко І.А. Цивільно-правова відповідальність осіб з вадами волі: автореф. дис. ...канд.юрид.наук: 12.00.03./ Нац. акад. внутр. справ. Київ. 2014.19 с.
11. Комарницька І.І., Буцьяк М. Поняття, ознаки та види цивільно-правової відповідальності. *Юридичний електронний журнал*. 2023. №2. С. 159-162.
12. Микитин, В. І. Цивільно-правова відповідальність та підстави її виникнення. *Актуальні проблеми правознавства*. 2012. Вип. 1 (2). С. 163-171.
13. Мироненко В.П. Цивільно-правова відповідальність як вид юридичної відповідальності. *Юридична наука*. 2011. №6.
14. Васильєва В. А. Дуалізм інституту юридичної відповідальності. Модернізація цивільно-правової відповідальності. Матвєєвські цивілістичні читання. Матеріали міжн. наук.-практ. конф. Київ, 18 жовт. 2019 р. / Р. А. Майданик, Цюра та ін.; відп. ред. Р.А. Майданик. К., 2019. С. 11-17.
15. Зозуляк О. І. Сучасний стан та перспективи розвитку вчення про цивільно-правову відповідальність. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. В. П. Маслова Харків, лютий, 2020. С. 123-125.
16. Проблеми правової відповідальності: монографія / за ред. В. Я. Тація, А. П. Гетьмана, В. І. Борисової. Харків: Право, 2014. 345 с.
17. Проблеми цивільного права: курс лекцій. Київський національний університет ім. Т. Шевченка. URL: <https://studfile.net/preview/2266220/page:55/>
18. Сліпченко С. О. Межі застосування поняття цивільно-правова відповідальність. Модернізація цивільно-правової відповідальності. Матвєєвські цивілістичні читання. Матеріали міжн. наук.-практ. конф. Київ, 18 жовт. 2019 р. / Р. А. Майданик, Цюра та ін.; відп.ред. Р. А. Майданик. К., 2019. С. 267-271.
19. Польний Денис. Окремі аспекти сутності захисту суб'єктивних цивільних прав та права на захист. *Art and Science*. 2020, Vol. 3. С. 71-78.
20. Харитонов Є.О., Харитонова О.І. DCFR як принципи та цінності європейського приватного права. *Часопис цивілістики*. 2022. Випуск 45. С. 5-11.

ТЕМА 2. ПІДСТАВИ ТА УМОВИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Методичні рекомендації: самостійно опрацьовуючи дану тему, здобувачам необхідно зосередити увагу на вивченні проблем сутності підстав застосування цивільно-правової відповідальності, проаналізувати кожен елемент складу цивільного правопорушення. Окремо слід проаналізувати проблемні аспекти застосування відповідальності без вини, а також підстави звільнення від цивільно-правової відповідальності.

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення поняття «склад цивільного правопорушення».
2. Охарактеризуйте протиправне діяння як елемент складу цивільного правопорушення.
3. Розкрийте теорії причинного зв'язку у цивільному праві України.
4. Дайте визначення поняття «шкода».
5. Дайте визначення поняття «моральна шкода»
6. Охарактеризуйте сутність вини як підстави цивільно-правової відповідальності.
7. У чому проявляється сутність відповідальності без вини?
8. Які підстави звільнення від цивільно-правової відповідальності?
9. Які відмінності між форс-мажором та непереборною силою?

Завдання.

1. Складіть термінологічний словник до теми.
2. Опрацювати наукові праці: Гринько (Русу) С. Д. Сучасні концепції поняття вини у цивільному праві України. збірник наукових праць за результатами Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті Олександра Анатолійовича Пушкіна «Актуальні проблеми цивільного права» (м. Харків, 13-14 травня 2011 р.). Харків. 2011. С. 101-106; Зозуляк О. І. Вина як умова договірної відповідальності юридичних осіб. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства : збірник наукових статей. Вип. XXIII. 2010. С. 132-138; Зозуляк О. І. Концептуальні підходи до розуміння вини як умови цивільно-правової відповідальності. *Південноукраїнський правовий часопис*. 2011. № 3. С. 56-58; Кирдан Б.В. Форс-мажор як підстава звільнення від цивільно-правової відповідальності під час воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №7. С. 118-120; Косяченко К. Цивільно-правова відповідальність: теоретичні аспекти та підстави виникнення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 1 (116). – С. 60-63; Паришкура В. В. Проблемні аспекти цивільно-правової відповідальності без вини «Вісник Вищої ради юстиції», № 2, 2010. С. 66-74; Церковна О. В. Вина, як елемент складу цивільного правопорушення *Південноукраїнський правничий часопис*. 2010. № 2. С. 99-103.
3. Проаналізуйте матеріали судової практики щодо застосування цивільно-правової відповідальності без вини/

Рекомендована література:

1. Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
2. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: Постанова Пленуму ВСУ №4 від 31.03.95. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95>
3. Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди Верховний Суд; Постанова від 27.03.1992 № 6. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-92>
4. Гринько (Русу) С. Д. Сучасні концепції поняття вини у цивільному праві України. збірник наукових праць за результатами Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті Олександра Анатолійовича Пушкіна «Актуальні проблеми цивільного права» (м. Харків, 13-14 травня 2011 р.). Харків. 2011. С. 101-106.

5. Зозуляк О. І. Вина як умова договірної відповідальності юридичних осіб. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства : збірник наукових статей. Вип. XXIII. 2010. С. 132-138.

6. Зозуляк О. І. Концептуальні підходи до розуміння вини як умови цивільно-правової відповідальності. *Південноукраїнський правовий часопис*. 2011. № 3. С. 56-58.

7. Кирдан Б.В. Форс-мажор як підстава звільнення від цивільно-правової відповідальності під час воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №7. С. 118-120.

8. Косяченко К. Цивільно-правова відповідальність: теоретичні аспекти та підстави виникнення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 1 (116). – С. 60-63.

9. Паришка В. В. Проблемні аспекти цивільно-правової відповідальності без вини «Вісник Вищої ради юстиції», № 2, 2010. С. 66-74.

10. Ткачук А. Л. Значення вини у відносинах договірної відповідальності за порушення договірних зобов'язань : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право, цивільний процес, сімейне право, міжнародне приватне право». К., 2002. 22 с.

11. Церковна О. В. Вина, як елемент складу цивільного правопорушення *Південноукраїнський правничий часопис*. 2010. № 2. С. 99-103.

ТЕМА 3. СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ» І «ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ»

Методичні рекомендації: самостійно опрацьовуючи дану тему, здобувачам слід виходити із того, що цивільне право не тільки визнає за тією або іншою особою певні суб'єктивні права й обов'язки, а й надає уповноваженій особі право на їх захист. Суб'єктивне право, яке надане особі, але не забезпечене від його порушення необхідними засобами захисту, є лише «декларованим правом». Без забезпечення державними правоохоронними заходами, воно може розраховувати лише на добровільну повагу з боку неуповноважених членів суспільства, може бути лише морально забезпеченим правом. При опрацюванні теми необхідно дослідити поняття «право на захист цивільних прав» та «способи захисту цивільних прав», а також з'ясувати місце заходів цивільно-правової відповідальності у системі способів захисту цивільних прав та інтересів.

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення поняття «суб'єктивне цивільне право».
2. Дайте визначення поняття «суб'єктивне право на захист».
3. Які підстави для захисту цивільного права?
4. Які форми захисту цивільних прав?
5. Дайте визначення поняття «спосіб захисту цивільних прав та інтересів».
6. Назвіть спеціальні та загальні способи захисту цивільних прав.

7. Проаналізуйте існуючі теоретичні концепції щодо співвідношення понять «захист цивільних прав та інтересів» з такими категоріями як «охорона цивільних прав», «цивільно-правова відповідальність», «цивільно-правова санкція»

Завдання.

1. Скласти термінологічний словник до теми.

2. Опрацювати наукові праці: Венедіктова І. Співвідношення категорій охорони і захисту охоронюваних законом інтересів. *Право України*. 2011. №10. с.192-199; Кот О. О. Спеціальні способи захисту суб'єктивних цивільних прав. *Право України*. 2017. № 1. С. 91-100; Кот О. О. Правова природа права на захист цивільних прав. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2016. Випуск 41. Том 1. С. 114-116; Кот О. О. Поняття захисту суб'єктивних цивільних прав. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 4. С. 184-189; Підлубна Т.М. Право на захист цивільних прав та інтересів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2009; Пільков К.М. Способи захисту прав у суді: проблеми сучасної гібридної моделі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №11. С. 304-313.

3. Змоделювати ситуації порушення, невизнання та оспорювання цивільних прав.

Рекомендована література:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

4. Венедіктова І. Співвідношення категорій охорони і захисту охоронюваних законом інтересів. *Право України*. 2011. №10. с.192-199.

5. Концептуальні засади механізму захисту прав людини: український та міжнародний контекст: колективна монографія / Кол. авторів. Біла Церква: Білоцерківський національний аграрний університет, 2022. 430 с. URL: https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/7653/1/Osoblyvosti_neiu.pdf

6. Кот О. О. Спеціальні способи захисту суб'єктивних цивільних прав. *Право України*. 2017. № 1. С. 91-100.

7. Кот О. О. Правова природа права на захист цивільних прав. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2016. Випуск 41. Том 1. С. 114-116.

8. Кот О. О. Поняття захисту суб'єктивних цивільних прав. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 4. С. 184-189.

9. Охорона і захист прав та інтересів фізичних та юридичних осіб в цивільних правовідносинах / За загальною редакцією академіка НАПрН України Я.М. Шевченко. Х.: Харків юридичний, 2011. 528с.

10. Приватноправові механізми здійснення та захисту суб'єктивних прав фізичних та юридичних осіб: Колективна монографія / В.Л. Яроцький, В.І. Борисова, І.В. Спасибо-Фатеева, І.В. Жилінкова та ін. / За наук. ред. проф. В.Л. Яроцького. Х.: Юрайт, 2013. 272с.

11. Підлубна Т.М. Право на захист цивільних прав та інтересів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2009.

12. Пільков К.М. Способи захисту прав у суді: проблеми сучасної гібридної моделі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №11. С. 304-313.

13. Рекодифікація цивільного законодавства України: виклики часу: монографія / за заг. ред. Н.С. Кузнєцової. Одеса: Гельветика, 2021. 690 с.

ТЕМА 4. МІРИ ОПЕРАТИВНОГО ВПЛИВУ НА ПРАВОПОРУШНИКА У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Методичні рекомендації: самостійно опрацьовуючи дану тему, здобувачі повинні зосередити увагу на з'ясуванні правової природи мір оперативного впливу, їх співвідношенні з цивільно-правовими санкціями та цивільно-правовою відповідальністю, встановити підстави застосування мір оперативного впливу.

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення поняття «міри оперативного впливу».
2. Встановіть співвідношення мір оперативного впливу з цивільно-правовою відповідальністю та цивільно-правовими санкціями.
3. Дайте порівняльно-правову характеристику мір оперативного впливу та способів самозахисту.
4. Назвіть види мір оперативного впливу.
5. Які підстави застосування мір оперативного впливу?

Завдання.

1. Змодельуйте власні приклади мір оперативного впливу.
2. Опрацюйте наукові праці: Антонюк О.І. Право учасників цивільних правовідносин на самозахист [текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Х, 2004; Гринько Р.В. Заходи оперативного впливу та динаміка зобов'язального правовідношення. *Університетські наукові записки*. 2014. №2. С. 168-176; Гринько Р.В. Заходи оперативного впливу у зобов'язальних правовідносинах: монографія / за наук. ред. доктора юридичних наук, професора, член-кореспондента НАПрН України Р. О. Стефанчука. Хмельницький: Видавництво Хмельницького університету управління та права, 2015. 166 с.; Гринько Р.В. Заходи оперативного впливу та способи самозахисту: порівняльно-правовий аналіз. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. № 9-2. Т. 1. С. 159–162. URL: http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc9-2/part_1/45.pdf; Рудницька О.П., Дем'янчук В.М. Неюрисдикційні способи захисту цивільних прав. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. №6. С. 63-69. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/36685/1/9.pdf>.
3. Скласти термінологічний словник.
4. Наведіть приклади мір оперативного впливу, які передбачені у Цивільному кодексі України.

Рекомендована література:

1. Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

2. Антонюк О.І. Право учасників цивільних правовідносин на самозахист [текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Х, 2004.
3. Гринько Р.В. Заходи оперативного впливу та динаміка зобов'язального правовідношення. *Університетські наукові записки*. 2014. №2. С. 168-176.
4. Гринько Р.В. Заходи оперативного впливу у зобов'язальних правовідносинах: монографія / за наук. ред. доктора юридичних наук, професора, член-кореспондента НАПрН України Р. О. Стефанчука. Хмельницький: Видавництво Хмельницького університету управління та права, 2015. 166 с.
5. Гринько Р.В. Заходи оперативного впливу та способи самозахисту: порівняльно-правовий аналіз. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. № 9-2. Т. 1. С. 159–162. URL: http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc9-2/part_1/45.pdf
6. Діденко Л.В. Співвідношення судових та позасудових способів захисту цивільних прав. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2020. №3. С. 44-49. URL: <http://law.journalsofznu.zp.ua/archive/visnik-3-2020/6.pdf>
7. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2020. 128 с.
8. Кот О. О. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики: монографія. К.: Алерта, 2017. 494 с.
9. Особливості захисту суб'єктивних цивільних прав [текст]: Монографія / За заг. ред. академіків НАПрН України О. Д. Крупчана та В. В. Луця. К.: НДІ приватного права та підприємництва НАПрН України, 2012. 400 с.
10. Пахомова А.О. Особливості неюрисдикційного захисту цивільних прав. Концептуальні засади механізму захисту прав людини: український та міжнародний контекст: колективна монографія. Біла Церква: Білоцерківський національний аграрний університет. 2022. 430 с. URL: https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/7653/1/Osoblyvosti_neiu.pdf
11. Рудницька О.П., Дем'янюк В.М. Неюрисдикційні способи захисту цивільних прав. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. №6. С. 63-69. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/36685/1/9.pdf>

ТЕМА 5. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИДІВ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Методичні рекомендації: самостійно опрацьовуючи дану тему, здобувачі повинні зосередити увагу на вивченні проблем застосування критеріїв поділу цивільно-правової відповідальності на види, проаналізувати кожен із видів, зокрема, договірну та позадоговірну, солідарну, часткову та субсидіарну відповідальність, відповідальність за суб'єктом цивільних правовідносин. Крім того, необхідно з'ясувати сутність та особливості переддоговірної відповідальності та відповідальності окремих учасників цивільно-правових відносин, зокрема, юридичних осіб.

Питання для самоконтролю:

1. Назвіть класифікаційні критерії цивільно-правової відповідальності на види.
2. Які особливості солідарної відповідальності?

3. Які особливості субсидіарної відповідальності?
4. Назвіть приклади реалізації часткової цивільно-правової відповідальності.
5. Розкрийте сутність повної, обмеженої та кратної цивільно-правової відповідальності.
6. Охарактеризуйте специфіку цивільно-правової відповідальності фізичних осіб.
7. Охарактеризуйте специфіку цивільно-правової відповідальності юридичних осіб публічного права.
8. Охарактеризуйте специфіку цивільно-правової відповідальності підприємницьких товариств та їх учасників за зобов'язаннями товариства.
9. Охарактеризуйте переддоговірну відповідальність.

Завдання.

1. Опрацюйте наукові праці: Комарницька І.І., Буцяк М. Поняття, ознаки та види цивільно-правової відповідальності. *Юридичний електронний журнал*. 2023. №2. С. 159-162; Дербакова Ю. А. Цивільна правосуб'єктність неповнолітніх: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса. 2014. 20 с.; Коваленко І.А. Цивільно-правова відповідальність осіб з вадами волі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03./ Нац. акад. внутр. справ. Київ. 2014. 19 с.; Соколовська Ю. В. Учасники підприємницьких товариств як суб'єкти цивільно-правової відповідальності у корпоративних відносинах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. Івано-Франківськ. 2019. 21 с.; Тімуш І. С. Цивільно-правова відповідальність неповнолітніх після набуття ними повної цивільної дієздатності та батьків, позбавлених батьківських прав. *Юрид. наука*. 2014. №9. С. 29-34.

2. Складіть термінологічний словник.

3. Наведіть приклади часткової, солідарної та субсидіарної відповідальності передбаченої чинним цивільним законодавством.

4. Наведіть приклади повної, обмеженої та кратної цивільно-правової відповідальності.

Рекомендована література:

1. Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

2. Баранова Л. М. Цивільно-правова відповідальність у сфері підприємницької діяльності. *Проблеми законності*. 2002. № 57.

3. Верховець А. А. Цивільно-правова відповідальність за порушення договору: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право, цивільний процес, сімейне право, міжнародне приватне право». Київ. 2010. 16 с.

4. Дербакова Ю. А. Цивільна правосуб'єктність неповнолітніх: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса. 2014. 20 с.

5. Канзафарова І. С. Теорія цивільно-правової відповідальності. Одеса: «Астропрінт», 2006. 264 с.

6. Коваленко І.А. Цивільно-правова відповідальність осіб з вадами волі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03./ Нац. акад. внутр. справ. Київ. 2014. 19 с.

7. Комарницька І.І., Буцяк М. Поняття, ознаки та види цивільно-правової відповідальності. *Юридичний електронний журнал*. 2023. №2. С. 159-162.

8. Примак В. Д. Цивільно-правова відповідальність юридичних осіб: монографія. Київ. Юрінком Інтер, 2007. 432 с.

9. Соколовська Ю. В. Учасники підприємницьких товариств як суб'єкти цивільно-правової відповідальності у корпоративних відносинах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. Івано-Франківськ. 2019. 21 с.

10. Тімуш І. С. Цивільно-правова відповідальність неповнолітніх після набуття ними повної цивільної дієздатності та батьків, позбавлених батьківських прав. *Юрид. наука*. 2014. №9. С. 29-34.

ТЕМА 6. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Методичні рекомендації: самостійно опрацьовуючи дану тему, здобувачі повинні зосередити увагу на з'ясуванні поняття «порушення» договірної зобов'язання та правових наслідках порушення договірної зобов'язання, особливостях договірної відповідальності як виду цивільно-правової відповідальності, а також умовах, формах та видах договірної відповідальності.

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення поняття «порушення договірної зобов'язання».
2. Які правові наслідки порушення договірної зобов'язання?
3. Дайте визначення поняття «договірна відповідальність».
4. Які умови відповідальності за порушення договірних зобов'язань?
5. Які види договірної відповідальності?
6. Які форми договірної відповідальності?
7. Які особливості відшкодування моральної шкоди за порушення договірної зобов'язання?

Завдання.

1. Складіть термінологічний словник.
2. Опрацюйте наукові праці: Верховець А. А. Цивільно-правова відповідальність за порушення договору: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право, цивільний процес, сімейне право, міжнародне приватне право». Київ. 2010. 16 с.; Зозуляк О. І. Способи захисту прав сторін договору: окремі теоретичні та практичні аспекти. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2022. № 60. № 132-141. <https://scijournals.pnu.edu.ua/index.php/apiclu/issue/view/305>; Кот О. Способи захисту сторін договору у приватному праві України [текст]. *Приватне право*. 2013. №2. С. 203-210; Кот О. О. До питання про способи захисту договірних прав. *Юридична Україна*. 2016. № 9-10. С. 58-65; Кот О. О. Способи захисту договірних прав. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11 (249). 216 с. С. 13-19; Мартинюк Ю. В. Стягнення процентів за користування чужими грошовими коштами як спеціальний спосіб захисту суб'єктивних цивільних праву договірних зобов'язаннях. *Нове українське право*. 2021. Вип. 5. С. 133-138.

Рекомендована література:

1. Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
2. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: Постанова Пленуму ВСУ №4 від 31.03.95. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95>
3. Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди Верховний Суд; Постанова від 27.03.1992 № 6. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-92>
4. Аналіз практики застосування судами ст. 16 Цивільного кодексу України (витяг). Вісник Верховного Суду України. 2014. №8, 9. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VSS00073>
5. Бобошко О.О. Зміна або розірвання договору у зв'язку з істотною зміною обставин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2019. 23 с.
6. Верховець А. А. Цивільно-правова відповідальність за порушення договору: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право, цивільний процес, сімейне право, міжнародне приватне право». Київ. 2010. 16 с.
7. Заверуха С. В. Цивільно-правова відповідальність за договором купівлі-продажу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Нац. акад. прав. Наук України, НДІ приват. права і підприємництва ім. Ф. Г. Бурчака. Київ. 2015. 20 с.
8. Зозуляк О. І. Способи захисту прав сторін договору: окремі теоретичні та практичні аспекти. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2022. № 60. № 132-141. <https://scijournals.pnu.edu.ua/index.php/apiclu/issue/view/305>
9. Канзафарова І. С. Теорія цивільно-правової відповідальності. Одеса: «Астропрінт», 2006. 264с.
10. Кот О. Способи захисту сторін договору у приватному праві України [текст]. *Приватне право*. 2013. №2. С. 203-210.
11. Кот О. О. Механізми забезпечення єдності судової практики як гарантія захисту суб'єктивних цивільних прав. *Право України*. 2016. № 10. С. 108-115.
12. Кот О. О. До питання про способи захисту договірних прав. *Юридична Україна*. 2016. № 9-10. С. 58-65.
13. Кот О. О. Практика застосування окремих способів захисту договірних прав. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2016. №12 (182). С. 43-48.
14. Кот О. О. Способи захисту договірних прав. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11 (249). 216 с. С. 13-19.
15. Лічман Л. Процесуальне значення способів судового захисту цивільних прав та інтересів у цивільному судочинстві (на прикладі договору найму (оренди) житла. *Право України*. 2012. №9. С. 167-174.
16. Мартинюк Ю. В. Стягнення процентів за користування чужими грошовими коштами як спеціальний спосіб захисту суб'єктивних цивільних праву договірних зобов'язаннях. *Нове українське право*. 2021. Вип. 5. С. 133-138.
17. Мартинюк Ю. В. Захист суб'єктивних цивільних прав учасників договірних відносин: проблеми теорії та практики: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 236 с.
18. Родоман Т.О. Зміна умов договору як спосіб захисту цивільних прав та інтересів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. К., 2018. 23 с.
19. Янчук А. В. Відшкодування збитків як спосіб захисту цивільних прав та інтересів: дис. канд. юрид. наук : 12.00.03. К., 2011. 220 с.

ТЕМА 7. ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В НЕДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ

Методичні рекомендації: самостійно опрацьовуючи дану тему, здобувачі повинні з'ясувати підстави виникнення деліктних зобов'язань, а також підстави звільнення від обов'язку відшкодування шкоди та особливості відшкодування шкоди, завданої спільно кількома особами.

Питання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте підстави виникнення деліктних зобов'язань.
2. З'ясуйте значення вини у деліктній відповідальності.
3. Які підстави звільнення від обов'язку відшкодування шкоди?
4. Які особливості відшкодування шкоди, завданої спільно кількома особами?

Завдання.

1. Складіть термінологічний словник.
2. Опрацюйте наукові праці: Донська Л.Д. Причинний зв'язок у цивільному праві України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.03. О., 2006; Жегулін Ю. Новий погляд на делікт. Теоретичні та практичні проблеми інституту деліктної відповідальності. *Юридичний вісник*. 2021. №5. С. 84-92. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v5_2021/12.pdf; Чернілевська О. І. Спеціальні умови виникнення зобов'язань із відшкодування шкоди, завданої спільно кількома особами. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11. С. 58-61; Чернілевська О. І. Відшкодування шкоди, завданої кількома особами з різними обсягами деліктоздатності. *Право і суспільство*. 2015. № 5. С. 74-79.

Рекомендована література:

1. Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
2. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: Постанова Пленуму ВСУ №4 від 31.03.95. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95>
3. Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди Верховний Суд; Постанова від 27.03.1992 № 6. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-92>
4. Донська Л.Д. Причинний зв'язок у цивільному праві України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.03. О., 2006.
5. Жегулін Ю. Новий погляд на делікт. Теоретичні та практичні проблеми інституту деліктної відповідальності. *Юридичний вісник*. 2021. №5. С. 84-92. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v5_2021/12.pdf
6. Канзафарова І. С. Теорія цивільно-правової відповідальності. Одеса: «Астропрінт», 2006. 264с.
7. Немцева А. О. Відповідальність без вини за шкоду, завдану фізичною особою, яка не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними. *Проблемні питання стану дотримання захисту прав людини в Україні*: зб. матеріалів IV Всеукр. наук.- практ. конф.: ч. 1 (Київ, 5 груд. 2013 р.). К: Нац. акад. внутр. справ, 2013. С.213 – 214.

8. Отрадна О.О. Недоговірні зобов'язання в цивільному праві України. Навчальний посібник. К.: «Юрінком Інтер», 2009. 240 с.
9. Полішко О.Д., Бондар О.С. Щодо цивільно-правового аспекту відповідальності держави терориста за шкоду, завдану населенню України внаслідок війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №4. С. 212-216.
10. Чернілевська О.І. Спеціальні умови виникнення зобов'язань із відшкодування шкоди, завданої спільно кількома особами. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11. С. 58-61.
11. Чернілевська О.І. Відшкодування шкоди, завданої кількома особами з різними обсягами деліктоздатності. *Право і суспільство*. 2015. № 5. С. 74-79.
12. Чернілевська О.І. Множинність осіб у деліктних зобов'язаннях за участю неповнолітніх осіб. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. № 74. С. 268-275.
13. Чернілевська О.І. Множинність осіб у зобов'язаннях із заподіяння шкоди працівником. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 329-333.

ТЕМА 8. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФОРМ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Методичні рекомендації: самостійно опрацьовуючи дану тему, здобувачам необхідно зосередити увагу на вивченні проблем сутності форм (мір) цивільно-правової відповідальності, проаналізувати кожну форму цивільно-правової відповідальності, зокрема, відшкодування збитків, матеріальної компенсації моральної шкоди, втрати завдатку. Окремо слід проаналізувати проблемні аспекти співвідношення мір відповідальності за цивільним та господарським законодавством.

Питання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте підходи до розуміння складу збитків у цивільному та господарському законодавстві.
2. Проаналізуйте поняття реальних збитків та упущеної вигоди.
3. Розкрийте особливості відповідальності за невиконання грошових зобов'язань.
4. Розкрийте особливості завдатку як форми цивільно-правової відповідальності.
5. Які форми цивільно-правової відповідальності у позадоговірних зобов'язаннях?
6. З'ясуйте проблеми правозастосування у сфері реалізації форм цивільно-правової відповідальності.

Завдання.

1. Складіть термінологічний словник.
2. Опрацюйте наукові праці: Багірова І. Застосування законодавства щодо відшкодування моральної шкоди. *Право України*. 2006. № 5; Янчук А. В. Відшкодування збитків як спосіб захисту цивільних прав та інтересів автореф. дис ... канд. юрид. наук. Київ. 2011. 20 с.; Бойко А.О. Завдаток у цивільному праві України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право, 2018. 23 с.; Примак В. Д. Теоретичні проблеми відшкодування моральної шкоди на засадах

справедливості, розумності й добросовісності у цивільному праві України : дис. докт. юр. наук : 12.00.03. Київ, 2014. 475 с.

Рекомендована література:

1. Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
2. Канзафарова І. С. Теорія цивільно-правової відповідальності. Одеса: «Астропрінт», 2006. 264с.
3. Багірова І. Застосування законодавства щодо відшкодування моральної шкоди. Право України. 2006. № 5.
4. Янчук А. В. Відшкодування збитків як спосіб захисту цивільних прав та інтересів автореф. дис ... канд. юрид. наук. Київ. 2011. 20 с.
5. Бойко А.О. Завдаток у цивільному праві України: автореф.дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид наук: спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право, 2018. 23 с.
6. Примак В. Д. Теоретичні проблеми відшкодування моральної шкоди на засадах справедливості, розумності й добросовісності у цивільному праві України : дис. докт. юр. наук : 12.00.03. Київ, 2014. 475 с.
7. Немцева А. О. Відповідальність без вини в контексті відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки. Бюл. М-ва юстиції України. 2014. № 3. С.109 – 114.
8. Немцева А. О. Відповідальність без вини за шкоду, завдану фізичною особою, яка не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними. *Проблемні питання стану дотримання захисту прав людини в Україні*: зб. матеріалів IV Всеукр. наук.- практ. конф.: ч. 1 (Київ, 5 груд. 2013 р.). Київ. Нац. акад. внутр. справ, 2013. С.213 -214.
9. Васильєва В. А. Дуалізм інституту юридичної відповідальності. Модернізація цивільно-правової відповідальності. Матвєєвські цивілістичні читання. Матеріали міжн. наук.-практ. конф. Київ, 18 жовт. 2019 р. / Р. А. Майданик, Цюра та ін.; відп. ред. Р. А. Майданик. К., 2019. С. 11-17.
10. Галянтич М. К. Модернізація цивільно-правової відповідальності у житловій сфері. Модернізація цивільно-правової відповідальності. Матвєєвські цивілістичні читання. Матеріали міжн. наук.-практ. конф. Київ, 18 жовт. 2019 р. / Р. А. Майданик, Цюра та ін.; відп.ред. Р. А. Майданик. К., 2019. С. 25-28.
11. Зозуляк О. І. Сучасний стан та перспективи розвитку вчення про цивільно-правову відповідальність. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. В. П. Маслова Харків, лютий, 2020. С. 123-125.
12. Крат В. І. Окремі ремарки щодо модернізації цивільно-правової відповідальності Модернізація цивільно-правової відповідальності. Матвєєвські цивілістичні читання. Матеріали міжнародної. науково-практичної конференції Київ, 18 жовт. 2019 р. / Р. А. Майданик, В. В. Цюра та ін.; відп.ред. Р. А. Майданик. К., 2019. С. 120-124.

ТЕМА 9. ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ ЯК ФОРМА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Методичні рекомендації: самостійно опрацьовуючи дану тему, здобувачам необхідно з'ясувати ознаки відшкодування шкоди як форми цивільно-правової відповідальності, дослідити підходи до розуміння складу збитків, поняття реальних збитків та упущеної вигоди.

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення понять «збитки», «реальні збитки», «упущена вигода».
2. Які підходи до розуміння складу збитків у цивільному та господарському законодавстві?

Завдання.

1. Складіть термінологічний словник.
2. Опрацюйте наукові праці: Андреева О. В. Ризик у договірних зобов'язаннях: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ. 2015. 20 с.; Романюк Я. М., Майстренко Л. О. Реституція, віндикація, кондикція, відшкодування шкоди: окремі аспекти співвідношення та розмежування. *Вісник Верховного Суду України*. 2014. № 10 (170). С. 22-31; Янчук А. В. Відшкодування збитків як спосіб захисту цивільних прав та інтересів: дис. канд. юрид. наук : 12.00.03. К., 2011. 220 с.

Рекомендована література:

1. Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
2. Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди Верховний Суд; Постанова від 27.03.1992 № 6. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-92>
3. Андреева О. В. Ризик у договірних зобов'язаннях: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ. 2015. 20 с.
4. Баранова Л. М. Цивільно-правова відповідальність у сфері підприємницької діяльності. *Проблеми законності*. 2002. № 57.
5. Канзафарова І. С. Теорія цивільно-правової відповідальності. Одеса: «Астропрінт», 2006. 264с.
6. Кот О. О. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики: монографія. К.: Алерта, 2017. 494 с.
7. Романюк Я. М., Майстренко Л. О. Реституція, віндикація, кондикція, відшкодування шкоди: окремі аспекти співвідношення та розмежування. *Вісник Верховного Суду України*. 2014. № 10 (170). С. 22-31.
8. Янчук А. В. Відшкодування збитків як спосіб захисту цивільних прав та інтересів: дис. канд. юрид. наук : 12.00.03. К., 2011. 220 с.
9. Ярема А.Г. Система способів захисту цивільних прав судом. *Вісник Верховного суду України*. 2009. №12 (112). С. 34-39

ТЕМА 10. ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ ЯК ФОРМА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Методичні рекомендації: самостійно опрацювуючи дану тему, здобувачам необхідно з'ясувати поняття моральної шкоди та випадки її компенсації, а також особливості визначення розміру моральної шкоди.

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення поняття «моральна шкода».
2. Які умови виникнення обов'язку відшкодувати моральну шкоду?
3. Які особливості визначення розміру моральної шкоди?

Завдання.

1. Складіть термінологічний словник.
2. Опрацюйте наукову працю: Гончаренко О.А. Особливості захисту честі, гідності та ділової репутації в мережі Інтернет: практичний аспект. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2017. Вип. 34. С. 116-129. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/15119/1/GONCHARENKO_116-129.pdf; Кострікова Єлизавета. Захист честі, гідності і ділової репутації: судова практика. *Юридична газета*. 25 липня 2020 р. URL: <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/zahist-chesti-gidnosti-i-dilovoyi-reputaciyi-sudova-praktika.html>; Луспенник Дмитро. Захист честі, гідності та ділової репутації: практика Верховного Суду. 16 квітня 2021 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Luspenyk_p_rezentatsia.pdf; Шимон С.І. Відшкодування моральної (немайнової) шкоди як спосіб захисту суб'єктивних цивільних прав: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. НАН України; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. К., 1998. 17 с.

Рекомендована література:

1. Аналіз практики застосування судами ст. 16 Цивільного кодексу України (витяг). Вісник Верховного Суду України. 2014. №8, 9. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VSS00073>
2. Аналіз судової практики у справах про відшкодування моральної шкоди, завданої у зв'язку з ушкодженням здоров'я під час виконання трудових обов'язків. Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 1 вересня 2011 року. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0010740-11>.
3. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: Постанова Пленуму Верховного суду України від 27 лютого 2009 р. №1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09#Text
4. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: Постанова Пленуму Верховного суду України від 31 березня 1995 року № 4. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95>
5. Гончаренко О.А. Особливості захисту честі, гідності та ділової репутації в мережі Інтернет: практичний аспект. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2017. Вип. 34. С. 116-129. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/15119/1/GONCHARENKO_116-129.pdf

6. Кострікова Єлизавета. Захист честі, гідності і ділової репутації: судова практика. *Юридична газета*. 25 липня 2020 р. URL: <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/zahist-chesti-gidnosti-i-dilovoyi-reputaciyi-sudova-praktika.html>

7. Луспенник Дмитро. Захист честі, гідності та ділової репутації: практика Верховного Суду. 16 квітня 2021 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Luspenyk_p_rezentatsia.pdf

8. Шимон С.І. Відшкодування моральної (немайнової) шкоди як спосіб захисту суб'єктивних цивільних прав: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. НАН України; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. К., 1998. 17 с.

ТЕМА 11. НЕУСТОЙКА ЯК ФОРМА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Методичні рекомендації: самостійно опрацьовуючи дану тему, здобувачам повинні зосередити увагу на вивченні проблем сутності неустойки як форми (міри) цивільно-правової відповідальності, проаналізувати її різновиди, зокрема, штрафну, залікову, альтернативну та виключну. Окремо слід проаналізувати проблемні аспекти застосування неустойки за цивільним та господарським законодавством.

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення неустойки.
2. Які види неустойки ?
3. Які особливості застосування залікової неустойки?
4. Які особливості застосування альтернативної неустойки?
5. Які особливості застосування штрафної неустойки?
6. Які особливості застосування виключної неустойки?

Завдання:

1. Складіть термінологічний словник.
2. Опрацюйте наукові праці: Зозуляк О. І., Парута Ю. І. Перспективні напрямки удосконалення інституту цивільно-правової відповідальності. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2021. № 63. С. 141-147. <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/232153/230986>; Отрадна О. О. Неустойка в цивільному праві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук : спец. 12.00.03 цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Київ, 2002. 15 с.

Рекомендована література:

1. Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
2. Верховець А. А. Цивільно-правова відповідальність за порушення договору: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право, цивільний процес, сімейне право, міжнародне приватне право». К., 2010. – 16 с.
3. Зозуляк О. І., Парута Ю. І. Перспективні напрямки удосконалення інституту цивільно-правової відповідальності. Науковий вісник Ужгородського національного

університету. Серія Право. 2021. № 63. С. 141-147. <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/232153/230986>

4. Зозуляк О. І. Способи захисту прав сторін договору: окремі теоретичні та практичні аспекти. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2022. № 60. № 132-141. <https://scijournals.pnu.edu.ua/index.php/apiclu/issue/view/305>

5. Канзафарова І.С. Теорія цивільно-правової відповідальності. Одеса: «Астропрінт», 2006.-264с.

6. Немцева А. О. Щодо поняття безвинної відповідальності в цивільному праві України. *Бюл. М-ва юстиції України*. 2012. № 7. С.116 – 121.

7. Отрадна О. О. Неустойка в цивільному праві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук : спец. 12.00.03 цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Київ, 2002. 15 с.

8. Отрадна О.О. Поняття та функції неустойки: історія та сучасність. *Право України*. 2001. №8.

9. Пучковська І. Неустойка і завдаток як види забезпечення виконання зобов'язання та міри цивільно-правової відповідальності. *Вісник Академії правових наук України*. Х.: Право, 2007. № 1(48). С. 149-158.

10. Тімуш І. С. Класифікація неустойок за цивільним законодавством України. *Науковий вісник національної академії внутрішніх справ*. 2013. №1. С. 20–28.

11. Olha Zozuliak, Iryna Banasevych, Oksana Oliinyk, Uliana Gryshko On ways to protect the rights of the parties to the contract: Based on the Supreme Court of Ukraine practice. *Brazilian Journal of Alternative Dispute Resolution*. v. 4 no. 7 (2022): Jan./Jun. С. 163-176. <https://rbadr.emnuvens.com.br/rbadr/article/view/125> (Scopus)